

LANDSKAPS ARKEOLOGERNA

KULTURMILJÖVETARE OCH KUNSKAPSFÖRMEDLARE
I RIKSTÄCKANDE SAMVERKAN
www.landskapsarkeologerna.se

Maj 2007

Kirunas framtid och gruvhistoria

Landskapsarkeologernas Lennart Klang har på uppdrag av Vägverket/WSP gjort en kulturmiljöanalys under hösten 2006 i samband med planering av nya vägar genom staden. Under våren 2007 har en miljökonsekvensbeskrivning blivit klar.

Kulturmiljöanalysen visar vilka konsekvenser och effekter som kan uppstå i kulturmiljön om man bygger nya vägar enligt några alternativ som tagits fram av Vägverket. I regel uppstår endast små negativa konsekvenser för kulturmiljön i Kiruna av själva landsvägarna, jämfört med de större konsekvenser och effekter som blir följden av själva stadsflyttningen.

Utsikt från Luossavaara med i förgrunden t.v. ett stort dagbrott. Framför dagbrottet en stor "grusgrop" efter den nedlagda verksamheten. Nedanför grusgropen sträcker Kiruna stad ut sig med kulturhistoriskt värdefull bebyggelse efter väl gjorda stadsplaner. Man kan ana järnvägen som en linje mellan samhället och Kiirunavaara med dess välkända relief och industrier i bakgrunden. Om det inte hade varit disigt väder hade man också sett delar av fjällvärlden bakom Kiirunavaara. Allt detta kan sägas sammanfatta det unika med Kiruna som kulturmiljö av riksintresse.

Kiruna är en unik stadsbildning och kulturmiljö. Staden med tre kringliggande gruvindustrimiljöer - Luossavaara, Kiirunavaara och Tuolluvaara - har klassificerats som riksintresse för kulturmiljövården. Malmfyndigheter ledde till ett samhälle som skapades helt utan bakgrund i 1800-talets bruksbebyggelse. Staden kunde därför byggas upp på helt andra, "modernare" premisser med start kring millennieskiftet 1900, man stöter ofta på uttrycket att staden byggdes på jungfrulig mark.

I det historiska perspektivet var detta dock inte någon jungfrulig mark, eftersom samer hade använt området under många generationer. De kände väl till markerna och kände sig hemma i området. Ett viste fanns vid Luossajärvi och därtill hörande verksamheter fanns i omgivningarna.

Analysen konstaterar vidare att det finns goda kunskaper om bebyggelsen och dess historia som "mönstersamhälle" sedan 1900-talets början. Avgörande för stadens uppkomst var att gruvnäringen fick nya möjligheter vid slutet av 1800-talet. Man kunde nu ta tillvara järnmalmen på ett nytt sätt. Transportproblemen löstes med att en järnväg byggdes. Nybyggaranda och framtidsoptimism rådde. Fina och ännu bevarade stadsdelar planerades och uppfördes.

En stadsplan hämtade inspiration i det tidiga 1900-talets kontinentala idéer med brutna och terränganpassade gatunät och flera torg. Kiruna blev ett av de första samhällena i Norden där dessa idéer om stadsplaner tillämpades. I det "mönstersamhälle" som eftersträvades finns ett flertal arkitektoniskt värdefulla byggnader från 1900-talet.

Industrihistorien är också relativt välkänd när det gäller utvecklingen under 1900-talet, men sämre känd när det gäller gruvdriftens äldre yttringar. När man går igenom vad som är känt kring gruvdriftens inledningsskede är det förvånande att den frågan inte är mer utforskad i en stad som så påtagligt har sitt ursprung i gruvdriften. I Kiirunavaara, det centrala gruvbrytningsområdet, har gruvdriften bedrivits kontinuerligt sedan tiden kring sekelskiftet 1900. Där kommer den att fortsätta långt fram i tiden. Men allt startade i det närliggande berget Luossavaara redan under 1700-talet.

Här finns en kunskapslucka, som riskerar att glömmas bort i diskussionen om hur 1900-talsstaden lämpligen flyttas. Platserna med de äldsta spåren kanske inte berörs av stadens flyttning, eftersom de kan finnas högt uppe på berget Luossavaara, dit staden knappast kommer att flyttas.

Enligt uppgift blev järnmalmen i Kiruna känd i slutet av 1600-talet och början av 1700-talet. När gruvdriften tog fart kring sekelskiftet 1900 var det Kiirunavaara som bearbetades. På berget Luossavaara sägs brytningen ha inletts vid mitten av 1700-talet och fortsatt under 1800-talet innan man gick ordentligt på djupet under 1900-talet. I modern tid ägde brytning på Luossavaara rum mellan 1920 och 1980. Det finns gott om spår från övergiven gruvdrift på berget, men veterligen har ingen inventering utförts som uppmärksammat/analyserat dessa lämningar.

Frågan är om det finns kvar någonting att se från den äldre gruvhistorien – och i så fall vad och var? Den gjorda kulturmiljöanalysen har bara snuddat vid frågan, eftersom gruvhistorien bara berörs marginellt av de aktuella alternativen till nya vägar. Men kunskapsluckan är påtaglig, och den handlar om Kirunas rötter.

Kirunaborna, LKAB och framtida turister kan därför vara intresserade av vad en gruvhistorisk/landskapsarkeologisk analys skulle kunna ge.